STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revista științifica a Universtității de Stat din Moldova, 2023, nr. 3(163)

CZU: 001.89:34 **http://doi.org/10.59295/sum3(163)2023_02**

UNELE REFLECȚII METODOLOGICE DESPRE CERCETAREA JURIDICĂ LA ETAPA DOCTORATULUI

Elena ARAMĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Cunoașterea în general, și cunoașterea juridică în particular, este un proces complex, care întrunește mai multe particularități ce vizează obiectul de studiu al științei juridice, se derulează în anumite etape și utilizează diverse metode. Tinerii cercetători care sunt viitorul științei juridice trebuie să aibă un comportament științific onest, responsabil și independent. Analiza articolelor publicate de doctoranzi în Revista Națională de Drept, a evidențiat anumite particularități ale cercetării științifice juridice. Pornind de la momentul formulării problemei științifice, următoarea fază - avansarea ipotezei și demonstrarea ei este urmată de validarea rezultatelor obținute prin raportarea acestora la problema de cercetare, confruntarea acestor rezultate cu opiniile altor cercetători și aprecierea limitelor lor de generalizare.

Cuvinte-cheie*: cercetare științifică, problemă științifică, ipoteză, metode de cercetare juridică.*

SOME METHODOLOGICAL REFLECTIONS ON LEGAL RESEARCH AT THE DOCTORAL LEVEL

Knowledge in general, and legal knowledge in particular, is a complex process, which meets several particularities aimed at the object of study of legal science, takes place in certain stages and uses various methods. The young researchers who are the future of legal science and who must have an honest, responsible and independent scientific behavior, initiating scientific research, formulate the scientific problem to be researched. The analysis of the articles published by doctoral students in the National Journal of Law highlighted certain particularities of legal scientific research. Starting from the moment of formulating the scientific problem, the next phase - the advancement of the hypothesis and its demonstration is followed by the validation of the results obtained by reporting the results to the research problem, confronting these results with the results of other researchers and assessing their generalization limits.

Keywords: *scientific research, scientific problem, hypothesis, legal research methods.*

Introducere

În societatea actuală o poziție dominantă ocupă, pe lângă tehnologiile informative și educație, cercetările științifice, care sunt necesare nu numai teoreticienilor, dar și practicienilor, în particular celor din domeniul juridic. Problema metodologiei juridice se pune în planul reflecției generale asupra dreptului, fiindcă metodele de cercetare juridică nu pot și nici nu trebuie înțelese izolat, ci în interdependență, în complementaritatea și complexitatea lor. Această complementaritate, interdisciplinaritate se impune cercetătorilor din domeniul științelor juridice, indiferent dacă cercetează probleme teoretice, fundamentale ori aplicative pentru a obține rezultate valoroase. Abordarea dreptului ca un sistem integru, complex și deschis se realizează de teoria generală a dreptului, care, în opinia unor autori, ar include trei componente: dogmatica dreptului, filosofia dreptului și sociologia juridică. Chiar dacă aceste componente ale teoriei generale a dreptului nu pot fi delimitate strict pe compartimente și teme, ele sunt vizibile în procesul de cercetare științifică, atunci când se optează pentru anumite modele și metode în explicarea fenomenului juridic. Dogmatica dreptului vizează categoriile, conceptele de bază ale științelor juridice, astfel punând fundamentul gândirii și culturii juridice, începând de la percepții primare, simple și mergând spre creșterea complexității.

În științele sociale și, implicit în știința juridică, există nivele de cercetare, printre care în primul rând, descrierea, adică determinarea caracteristicilor și particularitățile fenomenelor, câteodată este nevoie de a stabili legăturile dintre ele. Descrierea poate fi prima fază a unei cercetări, cercetătorul inserează expunerea unor rezultate ale observației sau anchetei de explorare. Pentru continuarea cercetării este relevantă clasificarea care constă în a grupa, regrupa, a pune în ordine diverse fenomene, elementele acestora pentru a per-

mite compararea sau legătura dintre ele. Faptele observate, studiate sunt organizate, structurate, regrupate sub compartimente, rubrici, categorii pentru a fi mai ușor înțelese. Și, în final, următorul nivel - explicarea - cercetătorul tinde a răspunde la întrebarea: DE CE? Explicarea constă în a clarifica relațiile dintre fenomene și a determina de ce sau în ce condiții acele fenomene sau evenimente s-au produs.

Rezultate şi discuţii

Metodologia juridică este ştiinţa căilor pentru aflarea adevărului, astfel încât se impune necesitatea ei în fiecare domeniu de activitate practică sau cercetare științifică, ceea ce este valabil și în cazul profesiilor juridice.

Totuși, subiectului metodologic nu i s-a acordat suficient spațiu în doctrina juridică, ceea ce l-a făcut pe Rudolf fon Jhering să remarce sarcastic încă în secolul al XIX-lea: „Este curios cum juriștii, deși aplică dintotdeauna metode, nu s-au preocupat în mod conştient de ele şi asta cu atât mai mult cu cât dreptul cunoaşte foarte bine legile societăţii, dar refuză să-şi cunoască propriile sale legi” [1].

Cunoaşterea este un proces complex, o tendinţă mereu reînnoită şi niciodată realizată definitiv. Acest proces se mişcă între polii unei contradicţii: pe de o parte, tendinţa subiectului cunoscător de a cunoaşte în mod definitiv şi complet totul, iar, pe de altă parte – imposibilitatea realizării în fapt a acestei tendinţe. Activitatea juridică reprezintă un proces cognitiv prin excelenţă, fiindcă îşi propune în mod expres şi implicit aflarea adevărului.

Problema adevărului a atras permanent atenția cercetătorilor științifici, care au formulat diverse teorii cu privire la adevăr: teoria adevărului-corespondență, teoria pragmatică a adevărului, teoria adevărului-coerență.

Noţiunea de adevăr în ştiinţele sociale este mai complexă, mai bogată, în ea problema se pune nu numai a criteriului corespondenţei dintre conţinutul informaţional al cunoştinţelor subiectului cunoscător şi starea de fapt, dar şi a reperelor valorice ale subiectului cunoscător [2]. Acest lucru a fost subliniat de autorul Ion Dobrinescu: „ A cunoaște corect din punct de vedere juridic nu înseamnă numai a identifica faptele în materialitatea lor, ci îndeosebi a identifica semnificația faptelor și caracterele persoanelor care au participat la ele, inclusiv circumstanțele în care s-au aflat și s-au manifestat, putându-se afirma că temele despre adevăr în drept sunt consecința culturii juridice a celui ce emite acele teme, iar lumea care se dezvăluie subiectului cunoscător este lumea valorilor juridice” [3, p. 105].

Chaim Perelman, autorul renumit al Noii Retorici, punea în centrul ei valorile, îndemnând profesioniștii dreptului, inclusiv cercetătorii științifici, să recurgă la tehnici discursive, fundamentându-se pe adeziunea oamenilor la valori care exclud violența de orice fel, să procedeze la utilizarea corectă a judecăților de valoare.

Juristul, savant sau practician, pentru a afla adevărul, foloseşte puterea sa imaginativă, creatoare, înaintează o ipoteză şi cercetează faptele pentru a afla rezultatele şi a verifica ceea ce şi-a propus ori presupus, prin ipoteza de lucru. În această activitate silogismul juridic este de mare importanță pentru cel ce caută adevărul, dar suntem împotriva exagerării rolului acestuia de autorii care prezentau judecătorul ca o persoană ce construiește un silogism ca să descopere adevărul, de parcă judecătorul ar fi un automat logic. Încă Descartes afirma că silogismul servește mai mult pentru a demonstra un lucru pe care îl știm, decât descoperă lucruri noi. Deci, numai silogismul nu este suficient juristului. Dreptul nu este o matematică, iar juristul nu este un automat, căci el lucrează cu date vii, care sunt suferințele, pasiunile, interesele celor care i se adresează, iar acestea nu se pot încadra într-o formulă matematică [4, p. 7].

În relația ipoteză-silogism, ipoteza joacă rolul principal în activitatea omului de ştiinţă şi a practicianului care vor să ajungă la adevăr. Ipoteza este o presupunere făcută pentru a explica un fapt, este o supoziție bazată pe anumite probabilități.

Ipoteza științifică este avansată în procesul dezvoltării cunoașterii științifice pentru a soluționa o problemă concretă. Ipoteza judiciară are o structură specifică, mai întâi, una logică, este construită dintr-o serie de judecăți de existență, în care se afirmă sau se neagă un fapt și judecăți de valoare, în care se propune ceea ce legea permite ori interzice. Este și o structură procedurală, căci se încadrează în anumite reguli de procedură. Ipoteza are și conținut și aici întâlnim distincția dintre chestiunea de fapt (conținutul empiric) și chestiunea de drept (conținutul juridic) [5].

Metodele de interpretare sunt regulile după care se construiește conținutul juridic al ipotezei judiciare (și al ipotezei științifice de asemenea). În acest proces avem certitudinea că este nevoie de interpretare în toate cazurile, că nu se poate vorbi de sens clar și vădit neîndoielnic, că fiecare cuvânt are sensul său, iar sensul frazei nu este suma aritmetică a înțelesului fiecărui cuvânt al acelei fraze. Mai mult decât atât: o clauză poate avea mai multe fraze și atunci sensul clauzei este o sinteză superioară și nouă a mai multor fraze.

Ipoteza este o presupunere rațională despre o situație, mijloace, evenimente care ar putea să se desfășoare și se trag concluzii pe baza acestora și pe baza rezultatelor finale.

Pentru a interpreta datele noi, se formulează ipoteze plauzibile. Ipoteza este o etapă, dar și o metodă de cercetare [6, p. 205], este de părere prof. univ. Ion Craiovan.

Vorbind despre structura ipotezei, trebuie de menționat structura ei procedurală, dar și de conținut și aici întâlnim distincția dintre chestiunea de fapt și de drept. Metodele de interpretare sunt regulile după care se construiește conținutul juridic al ipotezei judiciare [7, p. 171].

Apoi ipotezele sunt puse în contact cu acele cunoștințe ce au fost asimilate anterior și se coordonează, se corelează cu situația de plecare și astfel progresează procesul cunoașterii științifice. Ipoteza este o construcție formată cu ajutorul inferențelor, se poate vorbi de ipoteze generate predeterminant prin inducție sau prin analogie ori deductiv.

Analiza rezultatelor înseamnă de fapt evaluarea procesului de cercetare în integralitatea sa și validarea rezultatelor obținute prin raportarea rezultatelor la problema de cercetare, confruntarea acestor rezultate cu rezultatele altor cercetători și aprecierea limitelor lor de generalizare. Cercetătorul poate propune o interpretare nouă a unui subiect cunoscut ori o interpretare originală a unui subiect necunoscut, nou.

În științele sociale și, deci, și în știința dreptului, nu mai explicarea nu este suficientă, contează și justificarea, ori absența acesteia, și, în această activitate, pe prim plan se poziționează cultura juridică a cercetătorului care va privi obiectul cercetării prin prisma celor mai noi și fructuoase teorii atât din domeniul epistemologiei, cât și din domeniul propriu zis juridic, apelând și la principiile generale ale dreptului.

Metodologia nu înseamnă doar un ansamblu de tehnici şi proceduri, ci priveşte şi principiile ce orientează cunoaşterea ştiinţifică a dreptului ca fenomen social, dar şi procedeele, tehnicile şi operaţiunile ce înlesnesc această cunoaştere. Desigur, cercetătorul ia ca punct de plecare anumite prezumții, cum ar fi raționalitatea legiuitorului, prezumând că acesta nu face nimic inutil, că este coerent, echitabil, previzibil, că adaptează mijloacele la scopuri, ceea ce nu înseamnă că nu va descoperi în procesul cercetării tocmai contrariul.

În demersul științific juridic trebuie să se integreze experiența socială și practica dreptului, el urmează să se fundamenteze pe logică și istorie și, concomitent să nu ignore contradicțiile juridicității, să pună pe primul loc condiția umană, demnitatea omului, să progreseze prin creativitate și să fie permanent deschis pentru interogații și respectiv, încercări de a configura răspunsuri [8, p. 80].

Formularea problemei științifice înseamnă de fapt debutul cercetării pentru că în fața cercetătorului se prezintă mai multe întrebări la care se caută soluții la o situație problematică, ce poate apărea în legătura cu contradicțiile posibile între informația existentă și noi fapte ce nu se integrează teoretic în vechile cunoștințe sau în legătură cu fundamentarea insuficientă de ordin logic sau ontologic a unei teorii etc.

Înaintarea ipotezei științifice ca pas necesar în cercetare, constituie o presupunere, o supoziție, un răspuns anticipat la o problemă apărută în fața unui cercetător într-o situație acțională determinată. Ipoteza este un enunț afirmativ ce declară relațiile prevăzute între două ori mai multe variabile. Presupunerea trebuie să se sprijine pe obiectivele cercetării care se cere a fi confirmată, nuanțată sau infirmată prin confruntarea cu faptele. În formularea ipotezei se va ține cont de relațiile dintre două (sau mai multe) fenomene, concepții, care poate fi cauzală (aceasta explică, produce un fenomen, element al lui…) ori de asociere (aceasta este în conexiune cu …) În majoritatea ipotezelor se iau în considerare două tipuri de variabile: cauzele (factorii) ca variabile independente și efectele (consecințele) ca variabile dependente de primele. Pentru a verifica ipoteza sunt colectate materiale, fapte care sunt prelucrate și se confruntă cu ipoteza. Ipoteza este confirmată, dacă datele colectate nu o infirmă.

Documentarea poate începe de la lecturarea operelor ce acoperă tematica, subiectul ales pentru cercetare sau cele ce au tangență cu subiectul în cauză. Foarte importantă este analiza documentelor așa-zise

de primă mâină, inclusiv a statisticilor ce se referă la cercetare. Acestea necesită o minimă prelucrare a datelor ce sunt colectate în rezultatul observației personale a cercetătorului sau a studiului documentar, de exemplu, în cazul științei juridice, nu numai a textelor normativ-juridice, dar și a deciziilor judiciare, deosebit de relevantă fiind jurisprudența constituțională. În rezultat s-ar putea ca cercetătorul să desprindă unele divergențe de opinii, unele opinii doctrinare fiind susținute de datele practicii sociale, altele – nu. În aceste situații este posibil ca ipoteza sau ipotezele formulate inițial să suporte modificări.

Cercetarea științifică în domeniul juridic este realizată de profesioniștii dreptului, printre care pot fi nominalizați și doctoranzii.

Activitățile de reflecție, îndoială, căutare, presupunere, argumentare, apreciere, critică, clarificare, inovare, construire sunt caracteristice unui tânăr cercetător, care reprezintă viitorul cercetării științifice juridice, de aceea se bazează pe libertatea lui intelectuală, independența și înalta responsabilitate pentru misiunea sa.

Publicațiile în revistele de specialitate din domeniul juridic din Republica Moldova impun urmarea unei structuri a lucrării trimisă spre publicare: Introducere; Metodologia cercetării; Rezultatele obținute și discuția lor; Concluzii.

Din analiza lucrărilor doctoranzilor din publicațiile în Revista națională de drept pe anul 2020, nr. 11-12 se desprind mai multe constatări cu privire la metodologia cercetării în domeniul juridic și, în primul rând, faptul că etapele cercetării sunt în temei respectate, iar, în al doilea rând, în ceea ce privește metodele folosite în publicații ele sunt nominalizate, iar apoi sunt prezentate rezultatele obținute în procesul de cercetare. Astfel din toate articolele doctoranzilor se poate evidenția utilizarea metodei logice (pp. 28, 32, 42, 48, 57, 81, 93, 114, 120, 170) [9].

Profesorul Ion Craiovan arată că există o vastă diversitate de sensuri a logicii și, deci, și a metodei logice care presupune pentru cercetarea științifică în domeniul juridic utilizarea legităților, principiilor, operațiilor, procedurilor logice la nivelul standardelor științei logice atât în ipostazele clasice, cât și cele mai recente [10, p. 155].

În unele articole, de rând cu metoda logică, (care este expres specificată) sunt arătate metodele de analiză logică și sinteză (p. 21, 120), deși analiza, de asemenea, este o operațiune logică prin care se construiește din termenul ce se referă la un întreg, mulțimea termenilor ce se referă la părțile întregului, iar sinteza este operația logică inversă analizei, căci din mulțimea termenilor ce se referă la părțile unui întreg se construiește termenul ce se referă la întreg.

În alte articole pe lângă metoda logică sunt arătate deducția, inducția (p. 93, 120, 130, 170) [11], deși deducția este forma logică (raționamentul) prin intermediul căreia din una sau mai multe premise ce sunt propoziții generale adevărate este derivată concluzia. Inducția este, de asemenea, un raționament care pornește de la particular la general, gândirea avansând de la cunoștințe particulare spre cunoștințe generale.

În concluzie: nu era necesară specificarea acestor operațiuni, forme logice, era suficientă enunțarea metodei logice sau cel mult era oportun de arătat că din cadrul metodei logice s-a făcut uz (posibil, mai frecvent) de unele operațiuni, forme logice, principii concrete.

Metoda comparativă este utilizată de aproape toți cercetătorii ce au publicat în nr 10-12, 2020 al Revistei Naționale de Drept (p. 21, 48, 57, 81, 114, 120, 141, 170) [12], excepțiile fiind foarte puține (p. 32, 93). La nivelul doctrinei și practicii juridice de la noi, metoda comparativă este relevantă pentru cercetarea, în primul rând, a reglementărilor normativ-juridice din diferite ramuri ale dreptului dintr-un sistem al dreptului, confruntat cu altul sau a jurisprudenței (cu referire în special la jurisprudența CtEDO). Este important ca, aplicând metoda comparativă, să nu se omită perspectiva principală și anume că se compară doar ceea ce poate fi comparat, evidențiind asemănări și deosebiri, dar la explicare și, cu atât mai mult la justificarea, unor sau altor soluții trebuie statuat de pe pozițiile cunoașterii circumstanțelor concrete în care se află reglementările juridice sau jurisprudențiale străine, ținând cont de socialitatea dreptului și confruntându-le cu realitățile noastre.

Doar în două cazuri a fost menționată metoda istorică (p. 93, 114), și cu totul sporadic – metoda sociologică (p. 93), sistemică (p. 93), literară (120) [13].

Metoda istorică a fost apreciată de reputatul autor francez François Geny care numea istoria ca fiind fizica experimentală a jurisprudenței, tocmai pentru că istoria înglobează experiențe sociale multiple ce compun un vast câmp experimental și care urmează a fi consultate pentru a afla originea și destinul lor. În acest sens, Geny făcea trimitere la școala istorică a dreptului din Germania, crezul căreia se fundamenta pe studiul forțelor și necesităților sociale ca izvor material al reglementărilor juridice. O analiză a dreptului în afara contextului istoric nu poate explica și nici justifica plenar fenomenul juridic și diversele componente ale sale, cu atât mai mult atunci când în procesul de producere și de realizare a dreptului se recurge la preluarea unor reglementări, instrumente, metode de interpretare și calificare. Actualmente interesul tinerilor cercetători francezi față de istoria dreptului este considerabilă, după cum a apreciat un autor, care a indicat că între anii 2000-2013 aproape 60 % din tezele de doctorat au abordat teme din istoria dreptului: istoria gândirii politice și juridice, istoria dreptului administrativ, istoria instituțiilor publice, istoria dreptului penal, istoria justiției [14].

Menționând metoda sociologică, trebuie amintit că încă în secolul XIX științele sociale erau numite științe morale, iar scopul cercetărilor din acest domeniu era formulat nu atât în termeni de a explica, cât de a înțelege sensul și importanța acțiunilor actorilor sociali și ai pașilor istorici urmați într-un proces sau altul. Max Weber a numit această metodă „metoda înțelegătoare" care presupune coordonarea cunoștințelor empirice cu valorile general-umane. Căci științele juridice, fiind științe sociale, în demersul lor de înțelegere nu pot fi neutre axiologic, în acest sens valorile care orientează dreptul în evoluția sa fac parte integrantă din metodologia juridică. Conceptul valorii, conținutul și sistemul valorilor, ca și corelația dintre ele, pot fi elaborate pe baza gândirii juridice și a experienței istorice. Lipsit de aspectul axiologic, dreptul apare în raport cu oamenii ca o exterioritate: de relații, respectiv, de norme. E însă fapt elementar, remarcă profesorul Ioan Humă, că așa cum relațiile interumane și sociale nu poartă între oamenii luați ca abstracții, nici normele nu sunt imperative pur formale, pozitivitate neutră axiologic, numai bună de exportat. Și unele și celelalte vehiculează valori acceptate de o comunitate [15, p. 12]. În acest sens, regretata autoare, profesor universitar Sofia Popescu considera că este necesar să se renunțe la subestimarea filosofiei dreptului și sociologiei juridice [16, p. 19]. S-a menționat că filosofia dreptului s-a constitut ca o reacție la nedreptate, iar primul filosof al dreptului a fost poetul grec Hesiod (secolul al VIII-lea) care a fost nedreptățit într-un litigiu de moștenire cu fratele său, Perses. Perses, mituind judecătorul, a primit o soluție favorabilă sie, judecătorul bazându-se pe un criteriu formal.

Pe această linie de gândire nu trebuie negate conexiunile și influențele ce vin din exteriorul dreptului, pentru că ele vin din societate, căci dreptul are ca element principal pe cel social, de aceea implică viziunea asupra omului și societății în care trăiește. În sens metodologic, metoda sistemică nu trebuie ignorată, căci ea se fundamentează pe ideea de sistem al dreptului, care este considerat de autori ca un sistem deschis, dinamic,[1] ce se află în permanentă devenire, iar structura acestuia apare ca un ansamblu complex și unitar de interacțiuni între ramurile dreptului, instituțiile lui.

Concluzii

În cercetarea științifică juridică un rol important îl joacă metodele, procedeele, tehnicile de cercetare. Aplicând diverse metode, tehnici, cercetătorul trebuie să țină cont că dreptul este un fenomen complex care nu se reduce la părțile componente. Cercetătorul aderă la o poziție filosofică recunoscută unanim în doctrina contemporană, ale cărei elemente sunt descrise de marile principii ale dreptului ca: preeminența dreptului, supremația Constituției, protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, libertatea, egalitatea etc.

În interiorul sistemului de drept există o ordine ierarhică a ramurilor dreptului, dreptul constituțional fiind o ramură structurantă față de celelalte ramuri în virtutea faptului că legea fundamentală se află în vârful piramidei actelor normativ-juridice. În acest sens, o relevanță deosebită o dobândește jurisprudența

[1] Unii autori îl consideră parțial deschis și parțial închis. Autorul J. Wroblewski a precizat că gradul deschiderii depinde de proprietăţile normelor primare, cele constituţionale, în cazul analizat, de profunzimea cu care acestea determină conţinutul legilor şi a altor acte normative, dar că indiferent de gradul de determinare, constituţia stabileşte cel puţin limitele unei posibile reglementări prin lege, ca norme de închidere a sistemului fiind, spre exemplu, legalitatea incriminării ori controlul de constituționalitate a legilor.

constituțională, pe care toți cercetătorii în domeniul dreptului trebuie să o cunoască. Etapele cercetării științifice finalizează cu concluzii ce sunt obiectiv final al cercetării și răspunsul la ipoteza formulată la început. Atât aspectul ontologic, cât și cel epistemologic converg spre asumarea de către cercetătorul din domeniul juridic a unei poziții metafizice, de care nu se poate lipsi. Interogația asupra obiectului cercetării, modelele și conceptele teoretice, metodele, tehnicile de investigație conduc spre formularea unor concluzii ca răspuns la problema științifică formulată și ipoteza avansată la debutul cercetării.

Referințe:

1. MANOLESCU, M. *Teoria și practica dreptului. Metodologie și sociologie juridică*. București: Fundația Regele Mihai I, 1946, p. 17.
2. 2ARAMĂ, E. Mircea Manolescu – inițiatorul constituirii Metodologiei juridice din România. În: *Revista Națională de Drept*, 2017, nr. 12, p. 5-8.
3. DOBRINESCU, I. *Dreptatea și valorile culturii*. București: Editura Academiei Române, 1992, p. 105.
4. ARAMĂ, E. *Op.cit.*, p. 7.
5. Ibidem.
6. CRAIOVAN, I. *Un posibil ghid pentru cercetarea științifică în domeniul dreptului*. București: Pro Universitaria, 2013, p. 205.
7. MANOLESCU, M. *Op. cit.*, p. 177.
8. Ion Craiovan. Op.cit., pag. 80.
9. Revista Națională de Drept, 2020, nr. 10-12. Fac referire la pagini , nu la autori, fiindcă scopul articolului este de a oferi suport, nu de a critica.
10. CRAIOVAN, I. *Op. cit*., p. 155.
11. Revista Națională de Drept, 2020, nr. 10-12.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Bertrand Sergues, La recherche juridique vue par ses propres actors. [Accesat la 08.08.2022] Disponibil: https://books.openedition.org/putc/947 HYPERLINK
15. HUMĂ, I. Vocația antropologică a dreptului. În: *Revista Națională de Drept*, 2020, nr. 1-3, p. 12.
16. POPESCU, S. Cercetări de metodologie juridică în sprijinul activității de elaborare a dreptului. În: *Studii de drept românesc*, nr. 1-2, 1999, p.19.
17. ARAMĂ, E., CIOBANU, R. *Metodologia dreptului. Sinteze pentru seminar*. Chișinău: CEP USM, 2011, p. 43-48.

Date despre autor:
Elena ARAMĂ, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: aramaelena@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6406-3743

Prezentat la 24.10.2022